

JUHA SIHVOLA: *Maailmankansalaisen uskonto. Tammi, 2011.*

Juha Sihvolan *Maailmankansalaisen uskonto* luo toivoa: globaali etiikka, suvaitsevaisuus ja kunnioitava kanssaihmissuus voivat olla mahdollisia saavuttaa. Ei niin, etteikö tie tällaiseen päämäärään olisi täynnä mutkia ja kuoppia. Sihvola jaksaa kuitenkin taivaltaa kärsivällisesti ja määrätietoisesti kohti tätä ihannetta argumentaation ja filosofiantutkimuksen keinoin. Vuonna 2004 ilmestyneessä *Maailmankansalaisen etiikassaan* Sihvola käsitteli aihetta eettisen teorian näkökulmasta; nyt Sihvola siirtyy tarkastelemaan uskontojen mahdollisuuksia globaalien etiikan toteuttamisessa sekä puolustamaan uskonnonvapautta ja katsomusten tasa-arvoa. *Maailmankansalaisen uskonto* toimii monella tasolla: yleisesityksenä, filosofisena tutkimuskirjallisuutena sekä ajankohtaisena yhteiskunnallisena kannanottona. Uskonnonfilosofisten kysymysten ja kantojen järjestelmällinen läpikäyminen puoltaa teoksen asemaa oivallisena oppikirjana uskonnonfilosofian, uskontotieteiden tai teologian kursseilla. Teos on kuitenkin selvästi enemmän kuin oppikirja tai yleisesitys. Sihvola osallistuu filosofian alan kansainvälisiin tutkimuskeskusteluihin ja muotoilee oman näkemyksensä suhteessa esimerkiksi Martha Nussbaumin ja John Rawlsin teorioihin. Filosofian viimeaikaisten keskustelujen yhteyteen asetettuna *Maailmankansalaisen uskonnon* voi nähdä jatkavan samoilla linjoilla kuin Nussbaumin tuore teos *Liberty of Conscience. In Defense of America's Tradition of Religious Equality* (2008). Kuten Nussbaumin teoksen alaotsikko antaa ymmärtää, hänen kä-

sittelynsä kuitenkin painottuu nimenomaan Amerikan (tai tarkkoja ollaksemme, Yhdysvaltojen) tilanteeseen. Näin ollen *Maailmankansalaisen uskonto* jatkaa Nussbaumin teoksen linjoilla siinä mielessä, että kummassakin esitetään filosofisesti perusteltu kannanotto uskonnonvapauden ja suvaitsevaisuuden puolesta. Toisin kuin Nussbaum, Sihvola kuitenkin etenee tarkastelemaan suvaitsevaisuuden aatehistoriaa aina Vanhasta Testamentista ja antiikin filosofiasta alkaen, ja käsittelee aihetta sekä historiallisemmin että kansainvälisemmän aineiston kautta kuin Nussbaum. *Maailmankansalaisen uskonnon* ansioihin kuuluu myös, ettei käsittely rajoitu pelkästään teoriaan eikä historiaan, vaan teos on tiukasti kiinni myös nykymaailman tapahtumissa ja keskusteluissa. Sihvola ottaa rohkeasti kantaa tämän hetken poliittisesti polttaviin kiistakysymyksiin: sukupuolineutraaliin avioliittoon, seksuaalivähemmistöjen adoptio-oikeuteen, uskonnonvapauden sekä uskonnonopetuksen nykytilaan Suomessa. Kansainvälisistä uskonnollisista kiistoista Sihvola kiinnittää erityisesti huomiota Lähi-Idän tilanteeseen. Sihvola esittää teoksessaan suvaitsevaisuudelle painavan puolustuspuheen, joka on todella tarpeellinen tämän hetken poliittisessa ilmapiirissä. Kun julkinen keskustelu on Suomessa viime aikoina tulvinut ennakkoluuloisia ja suoraan vihamielisiäkin kannanottoja, Sihvola tekee arvokkaan työn perustellessaan huolellisesti ja yleistajuisesti suvaitsevaisuuden tärkeyttä. Ansaitusti *Maailmankansalaisen uskonto* on valittu sekä vuoden 2011 kristilliseksi kirjaksi että WSOY:n kirjallisuussäätiön tunnustuspalkinnon saajaksi ”eettisen keskustelun herättä-

misestä ja suvaitsevaisuuteen kannustamisesta”.

Teos jakautuu viiteen pääluukuun, johdantoon ja lyhyeen loppuluukuun. Koska jokainen pääluuku on myös, kuten Sihvola esipuheessaankin kirjoittaa, itsenäinen kokonaisuuteensa, käsittelen seuraavassa viisi päälukua ja niiden keskeisimmät argumentit erikseen.

USKONNOLLINEN MAAILMANKUVA JA USKON ÄIDINKIELI

Ensimmäinen pääluuku ”Voiko ajatteleva ihminen uskoa Jumalaan?” on omistettu uskonnofilosofian perustavien ongelmien tarkastelulle. Lukija perehdytetään erityisesti Jumalan olemassaoloa ja uskonnollisten uskomusten oikeutusta koskeviin metafysiisiin ja epistemologisiin kysymyksiin: tutuiksi tulevat erilaiset jumaltodistukset ja filosofiset kannat uskonnollisten uskomusten luonteeseen. Luku muodostaa erinomaisen taustan myöhempien lukujen yksityiskohtaisemmilte ja ajankohtaisemmilte keskusteluille sekä Sihvolan omille argumenteille uskonnollisen maailmankuvan, suvaitsevaisuuden ja uskontojen eettisen merkityksen puolesta. Näin ollen luku tekee enemmän kuin toimii pelkkänä erilaisten uskonnonfilosofisten kysymysten ja kantojen oppikirjamaisena esittelyinä, vaikka tämänkin tehtävän luku toteuttaa hyvin.

Eräs ensimmäisen luvun kiinnostavista ajankohtaisista keskusteluista liittyy Sihvolan esittämään uusateismin kritiikkiin. Uusateismin teoreetikoiden, kuten Richard Dawkinsin, Daniel Dennettin ja Christopher Hitchensin, mukaan uskonnolliset uskomukset ovat järjen valossa tarkasteltuna kestäättömiä ja uskonnot ovat yhteiskunnalle ja moraalille suoras-

taan haitallisia. Uusateistinen kritiikki ei kohdistu ainoastaan uskonnon fundamentalistisiin muotoihin, vaan myös (ja jopa erityisesti) maltilliseen uskonnollisuuteen, jonka uusateistit katsovat estävän uskonnon fundamentalististen ja konservatiivisten muotojen torjumisen. Siksi uusateistit väittävät, että ajattelevan ja moraalisen ihmisen tulisi tyystin luopua uskonnosta ja pyrkiä lopulta hävittämään uskonnollisuus maailmasta.

Sihvola kritisoi uusateistien naiivista argumentaatiosta. Vaikka uskontojen nimissä historian saatossa onkin oikeutettu sotta ja muita julmuuksia, Sihvola muistuttaa, että julmuuteen johtavien tekojen ja järjestelmien syyt ei voi paikallistaa uskontoon tai uskonnottomuuteen sinänsä, vaan kummankin ajattelutavan pohjalta voidaan päätyä fundamentalismiin, suvaitsemattomuuteen ja sortoon – tai vastaavasti vastustamaan edellä mainittuja ja tavoittelemaan rauhaa ja toisten kunnioitusta. Sihvola argumentoi koko teoksensa läpi sen puolesta (ja uusateisteja vastaan), että uskonnolla voi olla merkittävä eettinen tehtävä myös nykyisessä yhteiskunnassa, tieteellisen maailmankuvan aikana.

Ensimmäisen pääluvun pääargumenteiksi muodostuvat uskonnollisen maailmankatsomuksen puolustus ja ajatus uskonnollisen kielen erityisluonteesta. Sihvola esittää, että ajatteleva ihminen voi varsin hyvin uskoa Jumalaan ja että tieteellinen ja uskonnollinen maailmankuva eivät suinkaan sulje toisiaan pois. Ihmiselämään kuuluu ihmettelyä, pyhyyden kokemuksia, elämisen itsensä edessä lumoutumista ja sen haurauden kohtaamisesta kauhistumista. Tätä ihmiselämän syvyyttä eivät tieteelliset selitykset voi Sihvolan mukaan

koskaan lopullisesti ammentaa tyhjiin. Sihvola kirjoittaa: ”Perusteita ja määritelmiä etsivä tiede ja tutkimus eivät koskaan voi tavoittaa koko totuutta ihmiselämän tyhjentymättömästä syvyydestä. Olisi ihmisen ja elämän esineellistämistä kuvitella, että se olisi mahdollista. Edes itse tieteessä ei ihmettelyn pidä koskaan loppua, vaan aina jää tilaa myös taiteelle, runoudelle ja uskonnollisuudelle.” (S.86.)

Sihvola esittää mm. Wittgensteinin kieli- ja uskonnonfilosofian pohjalta kiehtovan ajatuksen uskonnollisen kielen erityisestä luonteesta ja tehtävästä. Sihvolan mukaan ”uskonnon äidinkieli” on luonteeltaan vihjaavaa ja vertauskuvallista ja eroaa siten perustavasti arkisesta ja tieteellisestä kielenkäytöstä. Uskonnon äidinkieli ei argumentoi, vaan mahdollistaa ihmiselämään kuuluvan arvoituksellisten ja ihmeellisten, mutta myös kauhistuttavien ja selittämättömien puolien käsittelyn. Näin esimerkiksi Raamattua voi (ja Sihvolan mukaan nähtävästi tuleekin) lukea juuri uskonnon äidinkieltä puhuvana teoksena, jonka opetuksilla, vertauskuvilla ja tarinoilla voi olla merkittävä rooli juuri ihmiselämän mainitun ”tyhjentymättömän syvyyden” käsittelemisessä, ei niinkään valmiiksi-pureskeltujen moraaliohjeiden asettamisessa.

RAKKAUDEN KÄSKYN SEKSUAALIETHIKKA JA SEKSUAALIVÄHEMMISTÖJEN PUOLUSTUS

Toinen pääluku ”Uskonto ja moraalit” jatkaa uskonnonfilosofisten ongelmien parissa, mutta siirtyy nimensä mukaisesti tarkastelemaan etiikkaan liittyviä kysymyksiä. Kuten ensimmäinen pääluku, myös tämä pääluku sekä esittelee tärkeimmät uskonnon ja etiikan

suhteita käsittelevät teoriat että etenee niiden pohjalta kirjoittajan omiin kannanottoihin. Toisen pääluvun keskeiset filosofiset ongelmat liittyvät etiikan alkuperään (vastakkain asettuvat Jumalan käskyetiikka ja luonnollinen moraalitaju) sekä uskonnon eettiseen merkitykseen. Luvun loppupuolella Sihvola johdattaa lukijan monien eettisten erityiskysymysten läpi: lukija pääsee mm. seuraamaan homoseksuaalien oikeuksia koskevan kiistan käsittelyä Yhdysvaltojen oikeusistuimissa (nk. Coloradon tapaus) sekä perehtymään siihen, kuinka ympäristöä ja eläinten oikeuksia voidaan tarkastella uskonnonfilosofian yhteydessä. Erityiseksi ansioksi tälle luvulle ja koko teokselle voi katsoa sen huomion ja painoarvon, jonka Sihvola antaa kiperien seksuaalieettisten kysymysten tarkastelulle. Oman käsittelynsä saavat esimerkiksi homoseksuaalisuus, abortti ja prostituutio. Sihvola tuo esiin seksuaalisuuden merkityksen niin filosofisena, uskonnollisena kuin poliittisenakin aihepirinä.

Sihvola muistuttaa, että yhteiskunnallisten muutosten ja seksuaalisuuteen liittyvän tiedon lisääntymisen vuoksi Raamattuun vetoaminen nykyään seksuaalietiikan lähteenä on hankalaa ja kyseenalaista. Lisäksi hän tuo kiinnostavalla tavalla esille myös Raamatusta esiintyviin seksuaalikäsitteisiin liittyviä tulkinnallisia ongelmia. Sihvolan luennan mukaan Raamatun kielteisyyks homoseksuaalisuutta kohtaan ei ole yksiselitteistä, sillä varsinaista homoseksuaalisuutta ihmisen pysyvänä tai vahvana identiteettinä ei testamenttien laatimisen aikoihin tunnettu. Vanhan Testamentin paheksunta saattaaakin kohdistua temppeleiprostituutioon ja

kaupalliseen, välineellistävään seksuaalisuuteen, ei homoseksuaalisuuteen sinänsä, ainakaan siinä merkityksessä kuin se nykyään tunnetaan.

Sihvola puolustaa sukupuolineutraalia avioliittoa osittain kristinuskon omasta perinteestä juontavilla argumenteilla. Hänen luonnostelemansa ”rakkauden käskyn seksuaalietiikka” perustelee seksuaalivähemmistöjen oikeuksia Raamatun rakkauden kaksoiskäskyn ja kultaisen säännön avulla. Näiden pohjalta Sihvola muotoilee seksuaalieettiset ohjenuorat: ”Kohtele toista aina niin kuin haluaisit itseäsi kohdeltavan, jos olisit, sukupuolista suuntautumista myöten, tämän toisen asemassa” (s.145) ja ”(E)i koskaan tule toimia tavalla, joka loukkaa sukupuolikumppanin tai jonkun muun asianosaisen ihmisarvoa ja ihmisoikeuksia. Muuten sukupuolielämä on ihmisen yksityisimpään ja intiimeimpään kuuluva herkkä alue, johon ulkopuolisten tulee puuttua mahdollisimman vähän” (s.153). Samalla Sihvola purkaa käsitystä kristinuskosta perustavasti seksuaalikielteisenä perinteenä ja nostaa esiin vastaesimerkkejä: *Laulujen lauhussa* erotiikan riemuja ylistetään sekä naisen että miehen näkökulmasta.

Sihvola esittää sukupuolineutraalille avioliitolle myös seurauseettisiä perusteita, jotka hänen mukaansa jopa uskonnollisen konservatiivin tulisi hyväksyä. Syrjivä lainsäädäntö ja käytännöt aiheuttavat huomattavissa määrin inhimillistä kärsimystä, ja toisaalta tasavertainen lainsäädäntö ei aiheuta haittaa sen vastustajillekaan. Näin ollen jopa henkilöllä, joka sinänsä pitää homoseksuaalisuutta syntyinä, on intressi sallivan suhtautumiseen, koska muut vaihtoehdot johtavat vielä huonompiin seurauksiin.

Prostituutiota käsittelevässä alaluvussa Sihvola asettuu samalle kannalle kuin Martha Nussbaum, joka puolustaa prostituution laillisuutta (Nussbaum esittää kantansa ainakin teoksessaan *Sex and Social Justice* vuodelta 1999; Sihvolan teoksesta on tässä alaluvussa kokonaan unohtunut viite, joka kertoisi, minkä Nussbaumin kirjoituksen kanssa hän keskustele). Nussbaum perustelee kantaansa mm. rinnastamalla seksipalveluiden ostamisen ja myymisen mihin tahansa muissakin ammateissa, kuten vaikkapa hierojan tai oopperalaulajan työssä, ilmenevään ruumiin välineellistämiseen ja kaupallistamiseen. Siinä missä Sihvola on monen muun erityiskysymyksen kohdalla kärsivällisesti ja tasapuolisesti esitellyt kannat sekä puolesta että vastaan, prostituutiota käsittelevän alaluvun kohdalla lukijasta tuntuu, että prostituution vastustajien argumentit ohitetaan varsin ylimalkaisesti ja kevein perustein. Olisi ollut mielenkiintoista lukea, kuinka Sihvola esimerkiksi olisi vertaillut keskenään argumentteja, joita Suomessa (2006) ja Ruotsissa (1998) esitettiin liittyen seksipalveluiden ostamisen kriminalisoimiseen ja joita Saksassa esitettiin prostituution laillistamiselle. Tällaisten esimerkkien käsittelyn kiinnostavuutta olisi lisännyt myös se, että kun prostituutio laillistettiin Saksassa vuonna 2002, päätöstä perusteltiin osin samantapaisin argumentein kuin Sihvolan/Nussbaumin esittämät.

SUVAITSEVAISUUDEN TEORIA JA KRISTILLINEN PERINNE

Luvussa ”Suvaitsevaisuuden ja uskonnonvapauden historia” Sihvola käy läpi kristillistä perinnettä ja länsimaista ajattelua suvaitsevaisuusaatteen näkökulmasta. Sihvola löytää

varhaiskirkon ajoilta asti juontuvan suvaitsevaisuuden perinteen, joka kulkeutuu länsimaisten ajattelun historian halki meidän päiviimme. Näin ollen uskonnollista suvaitsevaisuutta voi puolustaa myös kristinuskon omasta perinteestä kumpuavilla argumenteilla.

Sihvola määrittelee suvaitsevaisuuden asenteeksi, joka ei ole jonkun toisen ajatusten tai tapojen hyväksymistä mutta ei myöskään torjumista. ”Suvaitsevaisuutta esiintyy tilanteissa, joissa joku ajattelee jonkun toisen olevan olennaisesti väärässä jossakin tärkeässä asiassa. Suvaitsevainen päättää olla puuttumatta siihen, mitä toinen ajattelee tai tekee, vaikka voisikin niin tehdä. [...] Olennaista on, että suvaitsevaisuuteen liittyy suvaitun asian vastustaminen. Siinä se eroa välinpitämättömyydestä tai hyväksymisestä.” (S.188.) Kristitty voi suvaita muslimeja ja ateisti kristittyä, vaikka pitäisi toisen uskomuksia sinänsä väärinä. Sihvola muistuttaa kuitenkin, että monessa tilanteessa pelkkä suvaitsevaisuus on liian vähjä vaatimus: seksuaaliset vähemmistöt ja eri etnistä alkuperää olevat ihmiset tulee täysimittaisesti hyväksyä ja heitä tulee kunnioittaa tasaveroisina ihmisinä. Tällaisissa yhteyksissä oikea eettinen suhtautumistapa edellyttää enemmän kuin pelkkää suvaitsemista.

Sukellus suvaitsevaisuuden aatehistoriaan alkaa luontevasti antiikista. Sihvolan mukaan suvaitsevaisuusajatuksen tausta on kuitenkin kristillinen, sillä antiikissa uskonnollista suvaitsevaisuutta ei pohdittu. Kuten Sihvola mainitsee, tämä epäilemättä johtuu paljon siitä, kuinka erilaista uskonnollisuutta ja uskonharjoittaminen olivat antiikin maailmassa esimerkiksi kristinuskoon verrattuna. Lyhyessä katsauksessaan

Platonin *Valtioon* ja *Lakeihin* sekä Aristoteleeseen Sihvola nostaa esille lähinnä suvaitsevaisuutta vastaan puhuvia argumentteja. Tässä alaluvussa lukijaa kuitenkin hämmästyttää, miksi Sihvola antiikin filosofian asiantuntijana kuittaa tämän aikakauden näin lyhyen lähdeaineiston käsittelyllä. Eikö esimerkiksi stoalaisten kosmopolitanisesta etiikasta löytyisi argumentteja, jotka olisivat helposti tulkittavissa suvaitsevaisuuden puolustukseksi? Esimerkiksi stoalaisen Hierokleen ajatus laajenevista kehistä, jotka lopulta kattavat koko ihmiskunnan, näyttäisi esittävän vahvan vaatimuksen sen puolesta, että meidän tulee nähdä myös omasta elämänpöyrästä kaikkein kauimpana olevat ihmiset eettisesti arvokaina – ja siis suvaita heitä heidän erilaisuudessaankin. Olisi myös kiinnostavaa lukea, kuinka Sihvola tulkitsee stoalaiseen yhteiskuntautopiaan kuuluvat ajatukset, joiden mukaan viisaat yhtäältä toteuttavat jumalaista luontoaan mutta toisaalta viisaisten muodostamassa ihanneyhteisössä ei olisi temppeleitä eli järjestäytyneitä uskonnonharjoittamista. Lukijan kenties odotetaan tässä kohtaa kaiva- van käsiinsä Sihvolan edellisen teoksen, *Maailmankansalaisen etiikan*, missä on laaja stoalaista kosmopolitanismia käsittelevä luku ja missä Sihvola myös esittää kansainvälistä oikeudenmukaisuutta koskevan filosofisen ajattelun lähtökohtien löytyvän juuri antiikin stoalaisuudesta (2004: 98). Kuitenkin muutama kappale stoalaisesta maailmankansalaisuuden puolustuksesta olisi sopinut myös *Maailmankansalaisen uskonnon* sisältöihin ja rakenteeseen.

Antiikin jälkeen Sihvola käy läpi suhtautumista toisinajattelijoihin kristillisen ajattelun perinteessä. Kuten Sihvola

toteaa, kristinuskon suhde suvaitsevaisuuteen on kaksijakoinen. Perinteen sisällä on käyty uskonsotia ja argumentoitu niiden oikeutuksen puolesta, ja esimerkiksi kirkkoisä Augustinus hyväksyi pakkokeinojen käyttämisen uskonnollisen oikeaoppisuuden edistämiseksi. Toisaalta kristillinen historia ei kuitenkaan ole pelkkiä ristiretkiä ja uskonvainoja, ja kristinuskon varhaisajoilta lähtien on puolustettu myös lähimmäisenrakkautta ja suvaitsevaisuutta. Jo Tuomas Akvinolainen argumentoi sen puolesta, että joitakin hänen mielestään kiistattomasti pahojakin asioita tulee suvaita, jos näin voidaan aikaansaada jotakin hyvää tai välttää suurempaa pahaa: esimerkkeinä tällaisesta tilanteesta Akvinolainen mainitsee prostituution ja vääräuskoisten uskonnonharjoitukset.

Tuomaan jälkeen Sihvola rakentaa 1900-luvun alkuun asti ulottuvan suvaitsevaisuusaatteen puolustuksen aatehistoriallisen jatkumon, joka kulkee aluksi 1300-luvun *via modernaksi* kutsutun suuntauksen ja renessanssi-humanismin kautta reformaation teologiaan ja edelleen Hollannin 1600-luvun suvaitsevaisuuskiistojen kautta varhaisen uuden ajan filosofiaan, kuten John Lockeen ja Pierre Bayleen. Luvun lopussa kerrotaan kuinka uskonnonvapaus on tullut lainsäädäntöön Yhdysvalloissa ja myöhemmin myös Suomessa.

Luvussa nostetaan esiin myös joitakin vähemmän tunnettuja ajattelijoina, kuten humanistit Sebastian Castellio (1515–1563) ja Dirck Volckerstzonn Coornhert (1522–1590), jotka molemmat puhuivat aikaan voimakkaasti uskonnollisen suvaitsevaisuuden puolesta ja uskonvainoja vastaan. Lisäksi on kiinnostavaa lukea, mitä län-

simaisen aatehistorian tunnetut ajattelijat ovat kirjoittaneet suvaitsevaisuudesta. Esimerkiksi Martin Lutherin (1483–1546) kirjoituksissa suvaitsevaisuutta esiintyy Sihvolan mukaan ”lähinnä vain hänen uransa alkuvaiheilla, kun Luther itse oli vainottu toisinajattelijana” (s.217). Sekä Luther että reformaation toinen kärkinimi Jean Calvin (1509–1564) olivat ”valmiita käyttämään uskonnollisia toisinajattelijoina kohtaan yhtä kovia voimakkeuksia kuin katoninen kirkko käytti heitä itseään vastaan” (mts.).

Koska innostava ja informatiivinen luku herättää kiinnostuksen siihen, kuinka suvaitsevaisuutta voidaan erilaisissa aatehistoriallisissa yhteyksissä puolustaa, lukijaa alkaa myös kiinnostaa, kuinka suvaitsevaisuutta on käsitelty esimerkiksi islamilaisen filosofian piirissä. Sihvola esittelee muslimifilosoifeja, kuten Inb Sinan (Avicenan; 980–1037), Al-Ghazalin ja Ibn Rušdin (Averroesin; 1126–1198), vasta teoksensa viimeisen osan alaluvussa ”Liberaalin islamin mahdollisuudet” (s. 318–324). Kärsimätön lukija olisi mielellään ottanut vastaan näiden ajattelijoiden käsittelyn jo teoksen aikaisemmassa vaiheessa. Lisäksi muslimifilosofi on esittely tuntuu kenties turhan tiiviiltä ja yleisluontoiselta, koska aihepiiristä innostunut lukija lukisi aiheesta mielellään enemmänkin. Kenties suvaitsevaisuuden käsittely islamilaisessa perinteessä on kuitenkin niin laaja aihepiiri, että lukijan tulee tyytyä toivoamaan, että joku arabifilosofiin ja islamiin erikoistunut tutkija omistaisi aiheelle oman kirjoituksensa Sihvolan tutkimusta täydentämään.

SUVAITSEVAISUUDEN JA USKONNONVAPAUDEN KÄYTÄNTÖÄ

Mitä uskonnonvapaus sitten käytännössä tarkoittaa ja milloin erityiskysymysten kohdalla asia nousee esiin? Teoksen neljäs pääluku ”Suvaitsevaisuus ja vakaumusten tasa-arvo tänään” pureutuu poliittisen vallan ja uskonnollisuuden suhteisiin sekä suvaitsevaisuuden ja uskonnonvapauden toteutumiseen nykypäivänä. Tässä yhteydessä Sihvola tarkastelee sellaisia erityisiä kiistakysymyksiä kuin sukupuolten välinen tasa-arvo, kirkon valtiollinen rooli ja tunnustuksellisuus kouluopetuksessa.

Teoksen tässä osassa korostuu vakaumuksen vapauden turvaamisen merkitys poliittisena kysymyksenä. Sihvola muistuttaa, ettei uskonnonharjoittamisen ja vakaumuksen seuraamisen vapauden turvaaminen riitä, vaan julkisen vallan on oltava itsessään mahdollisimman neutraalia ja tunnustuksetonta. Tämän ihanteen Sihvola haluaa kuitenkin saattaa yhteen sen kanssa, ettei uskonnollisista symboleista tai perinteistä tarvitse luopua julkisessa tilassa eikä kouluopetuksessa. Suvivirren veisuullakin on yhä paikkansa keuhujen keväthulluissa kulttuurihistoriallisten perinteiden ylläpitäjänä.

Sihvola kirjoittaa: ”Vakaumuksen kunnioitus perustuu yksimielisyyteen siitä, että elämä on hyvää vain, jos päätökset elämän tarkoituksesta ja eettisestä perustasta tehdään vapaasti ja itsenäisesti omantunnon arvokasta mutta haurasta kykyä käyttäen. Yksimielisyyttä ei sen sijaan tarvita eikä tule vaatia siitä, miten omaatuntoa on käytettävä, tai edes siitä, mistä suunnasta omantunnon ratkaisuja tulee etsiä.” (S.275.) Tästä seuraa,

että meidän tulee suvaita myös henkilöä, joka omasta mielestämme käyttää omaa omantunnonvapauttaan väärin.

Hankalia kysymyksiä tulee kuitenkin vastaan, kun erilaisen vakaumusten kunnioitus on asetettu näin tärkeäksi arvoksi. Miten tulisi sitten suhtautua sellaisiin henkilöihin tai yhteisöihin, jotka omantunnonvapauteensa vedoten haluaisivat rajoittaa esimerkiksi naisten asemaa tai seksuaalista tasa-arvoisuutta? Omantunnonvapauden laaja-alainen puolustus saattaa johtaa ristiriitaan toisten arvojen, kuten yhtäläisen tasa-arvon, toteutumisen kanssa. Sihvola hakee ratkaisua tähän ”liberaalina dilemmana” tunnettuun jännitteeseen suvaitsevaisuuden ja tasa-arvon välillä etenkin Rawlsin ja Nussbaumin edustaman liberalistisen yhteiskuntafilosofian perinteestä. Sihvola päätyy itse tietyn varauksin puolustamaan poliittisen liberalismin linjaa, mutta korostaa kansalaisyhteiskunnan tärkeyttä moraalisten tunteiden ja monipuolisen maailmankatsomuksen takaajana.

Sihvolan mukaan hierarkisetkin uskonnolliset yhteisöt ansaitsevat suvaitsevaisuutemme, jos ne täyttävät kaksi ehtoa: ”Niiden tulee suostua elämään rauhassa muunlaisia vakaumuksia edustavien yksilöiden ja yhteisöjen kanssa. Lisäksi niiden tulee antaa omille jäsenilleen vapaa harkintavalta ainakin yhdessä asiassa: päätöksenteossa hierarkkiseen yhteisöön liittymisestä ja siitä eroamisesta.” (s.276.) Voi kuitenkin kysyä, kuinka hyvin jälkimmäinen ehto käytännössä toteutuu, jos kuitenkin samalla puolustetaan Sihvolan ja Nussbaumin tavoin uskonnollisten ryhmien ja vanhempien oikeutta lasten uskonnolliseen kasvatukseen sekä vakaumuksen perustaviin erityisvapauksiin, mistä esi-

merkkinä teoksessa mainitaan yhdysvaltalaisen amishiyhteisön oikeus vetää lapset 14-vuotiaina pois julkisista kouluista oppimaan oman uskonnollisen yhteisönsä elämäntapoja.

Feministisen perinteen sisällä on pohdittu liberaaliin dilemmaan liittyviä ongelmia sukupuolten tasa-arvon kannalta. Sihvola ottaa esiin kaksi feministisen keskustelun piirissä esitettyä näkökulmaa tähän keskusteluun. Martha Nussbaum on puolustanut artikkelissaan ”Rawls and Feminism” (2003) näkemystä, jonka mukaan on suvaittava myös sellaisia uskonnollisia ja eettisiä katsomuksia, jotka asettavat sukupuolet eri-arvoiseen asemaan, jos tämä ei uhkaa tasa-arvoa poliittiseen järjestelmään osallistuvien naisten ja miesten kesken. Susan Moller Okin (1989) puolestaan on esittänyt, että sukupuolisyrittäjä on aina vähintään epäsuorasti myös poliittista eikä sen takia sukupuolisesti syrjivien katsomusten suvaitseminen ole yhteensopivaa poliittisen liberalismin kanssa. Okin myös korostaa kotona opittujen sukupuoliasenteiden ja roolien vaikutusta maailmankatsomuksen kehittämisessä: myös tämän takia yksityinenkin elämänalue on poliittista. Sihvolan referoima keskustelu on kiinnostava, mutta lukijaa jää askarruttamaan, pitääkö Sihvola lopulta Nussbaumin vai Okinin kantaa vakuuttavampana.

Vaikka kaikkia liberaaliin dilemmaan liittyviä rajanvetokysymyksiä ei teoksessa ratkaista lukijan puolesta, Sihvola antaa lukijalleen kosolti teoreettista taustaa sekä käytännön esimerkkejä, joiden avulla lukija voi alkaa pohtia omaa kantaansa näihin kiperiin kysymyksiin. Ja toisaalta Sihvolan teoshan nimienomaisesti kannustaa juuri henkilökohtaiseen eettiseen pohdintaan ja omantunnonva-

pauden itsenäiseen käyttöön.

RAUHALLISEN RINNAKKAISELON MAHDOLLISUUDESTA

Teoksen viidennessä ja päättävässä luvussa ”Uskonnot ja poliittiset konfliktit” Sihvola pohtii suvaitsevaisen yhteiskunnan globaaleja mahdollisuuksia. Kansainvälisten uskonkonfliktien kentältä Sihvola kiinnittää tarkastelussaan huomiota etenkin hindunationalismiin ja Lähi-Idän konfliktiin. Aiheiden käsittely on raikasta ja innostavaa, jopa siinä määrin, että viimeinen osa tuntuu hieman suppealta. Kuten jo edellä mainitsin, lukija ottaisi mielellään vastaan laajemman ja yksityiskohtaisemman analyysin esimerkiksi fundamentalistisen ja liberaalin islamin välisestä jännitteestä sekä suvaitsevaisuusaatteen taustoista islamilaisen aatehistorian perinteessä.

Samassa hengessä kuin Martha Nussbaum tuoreessa teoksessaan *Taloukasvua tärkeämpää* (2010; ilmestynyt suomeksi 2011), Sihvola kiinnittää huomiota poliittisten konfliktien lisäksi myös ihmisen oman ajattelun ja tunne-elämän ristiriitoihin: Sihvolan sanoin ”pohjimmiltaan konflikti on sellaisten psykologisten voimien välinen, jotka vaikuttavat jokaisen ihmisen sisällä” (s.318). Katsomuksesta ja kulttuuritaustasta riippumatta jokaisessa ihmisessä piilee mahdollisuus niin kumppanuuteen ja kunnioitukseen kuin aggressioon ja ahdasmielisyyteen.

Nussbaumin tavoin Sihvola korostaa kasvatuksen merkitystä myönteisen tunne-elämän valmiuksien kehittämisessä. Kasvatukseen kuuluu kriittisen ja itsenäisen ajattelun oppimisen lisäksi yhteisen ihmisarvon ja inhimillisen erilaisuuden tunnistaminen sekä myötätunnon ja solidaarisuuden kokeminen.

Sihvolan mukaan meissä kaikissa piilevää sisäistä konfliktia voidaan sovittaa juuri etiikan kannalta olennaisia tunteita vaalimalla. Kasvatuksen lisäksi tarvitaan kuitenkin myös kaikkia sitovat poliittiset periaatteet kulttuuristen ja uskonnollisten konfliktien hillitsemiseksi.

Kiinnostavalla tavalla Sihvola löytää kosmopoliittisen suvaitsevaisuuden ja oikeusvaltion ihanteita tukevia argumentteja myös muiden kuin edellisissä osissa käsittelemänsä kristillisen ja läntisen ajatusperinteen piiristä. Sihvola nostaa esiin esimerkiksi juutalaisen valistusfilosofi Moses Mendelssohnin (1729–1786) ajatuksen siitä, että moniuskontoisuus on hyväksi koko yhteiskunnalle. Mendelssohnin mukaan useiden uskontojen yhteiskunnassa yksittäisen uskonnon edustajat ovat motivoituneita puolustamaan omantunnon-, ilmaisun- ja lehdistönvapautta, koska he silloin samalla suojelevat omaa uskontoaan vastaavilta syrjinnän muodoilta. Näin ollen vakaumuksiltaan moninainen yhteiskunta edistää kansalaisten vapauksia paremmin kuin vakaumuksiltaan yhtenäinen.

Teoksen loppuosan käsittely osoittaaakin, ettei kosmopolitanismia ja kansainvälistä yhteiskuntaa voida tavoitella vain yhdestä perinteestä juontuvien argumenttien varassa, vaan dialogia edellytetään eri katsomusten ja kulttuuriperinteiden välillä yhteisesti hyväksyttävien periaatteiden löytämiseksi.

Vaikka uskonkonfliktit ja Lähi-Idän tilanne helposti luovat epätoivoisen kuvan suvaitsevaisuuden ja rauhallisen rinnakkaisen mahdollisuuksista, kuten jo alussa totesin, Sihvolan teoksen lukeminen kuitenkin onneksi luo toivoa. Sihvola kuvaa omaa suhtautumistapaansa: ”Edellyttää huo-

matavaa rohkeutta ja optimismia uskoa sellaisen maailman olevan tulossa, jossa ihmisarvoa oikeasti kunnioitetaan ja jossa kumppanuus erilaisten elämäntarkastomusten välillä vahvistuu. Olen John Rawlsin ja Martha Nussbaumin kanssa samaa mieltä siitä, että jos emme uskoi tällaisen maailman mahdollisuuteen, ihmiskunta tuskin ansaitsisi elää.” (s.298.) Juuri tätä rohkeutta ja optimismia Sihvolan teos välittää lukijalleen. Lisäksi teos muistuttaa filosofian, argumentaation ja eri ajatteluperinteisiin tutustumisen tärkeydestä ja osoittaa, että parhaimmillaan filosofinen ja historiallinen tutkimus voi konkreettisesti tavalla auttaa meitä ymmärtämään nykyisen maailman ongelmia ja etsimään niihin ratkaisuja.

Malin Grahn

KIRJALLISUUS

- Nussbaum, Martha C.: *Liberty of Conscience: In Defense of America's Tradition of Religious Equality*. Basic Books, New York 2008.
- Nussbaum, Martha C.: ”Rawls and Feminism”, teoksessa Samuel Freeman (toim.): *The Cambridge Companion to Rawls*. Cambridge University Press, Cambridge, 2003.
- Nussbaum, Martha C.: *Sex and Social Justice*. Oxford University Press, Oxford, 1999.
- Nussbaum, Martha C.: *Taloukasvua tärkeämpää – Miksi demokratia tarvitsee humanistista sivistystä*. Suomentanut Timo Loukola, Gaudeamus, Helsinki, 2011.
- Okin, Susan Moller: *Justice, Gender and the Family*. Basic Books, New York, 1989.
- Sihvola, Juha: *Maailmakansalaisen etiikka*. Otava, Helsinki, 2004.